

Citace záznamu

Veronika K. Wanková, Kostel sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto - Brtnice, presbytář, *Renesanční a manýristické štukatéřství v Čechách a na Moravě* (online databáze), <https://stuky.upce.cz/node/585>, vyhledáno 26. 4. 2024.

Kostel sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto - Brtnice, presbytář

Číslo záznamu: 585

Bližší určení díla: kazetování, andělčí hlavy

Památkově chráněno, č. úskp: 17642/7-4727

Umístění: klenba presbytáře

Datace: kolem 1590

Brtnice, kostel sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto (Vojtěch Krajčák, září 2019)

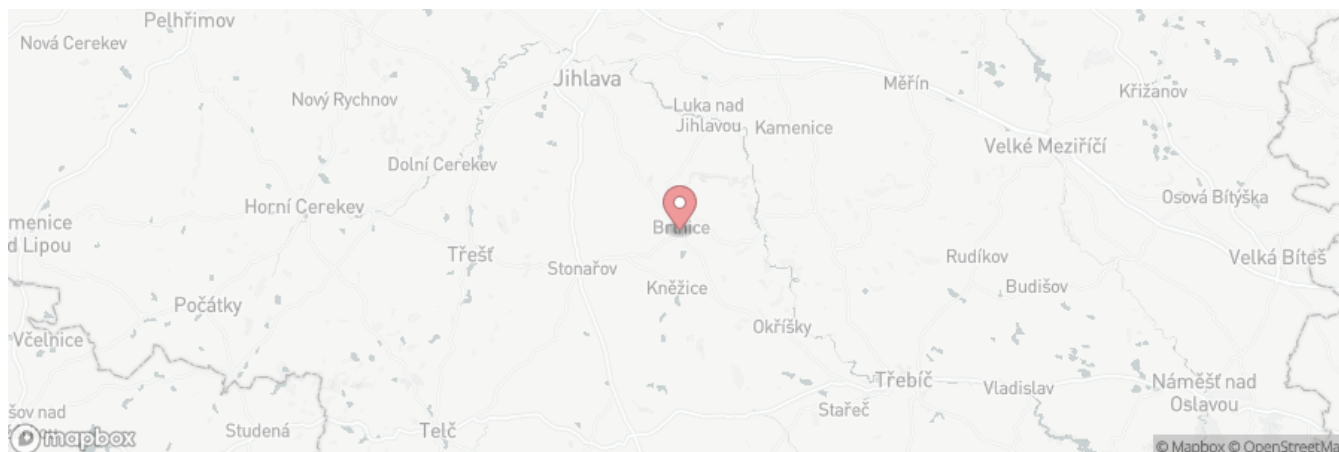
Anotace

Kostel sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto byl původně zasvěcen evangelistu Matoušovi. Jeho pozdně renesanční výzdoba byla pravděpodobně realizována po roce 1590. Štukové zdobné prvky z tohoto období se nacházejí v největší míře v presbytáři. Druhá fáze štukové výzdoby nastala po roce 1629 za Collaltů.

Abstract

Church of St. Charles Borromeo and Blessed Giuliana of Collalto was originally dedicated to Matthew the Evangelist. Its late renaissance decoration was probably realized after 1590. Stucco decorative elements from this period are mostly found in the presbytery. The second phase of stucco decoration occurred after 1629 under the noble family Collalto.

Kraj	Okres	Obec	Katastr
Kraj Vysočina	Jihlava (okres)	Brtnice	Brtnice
Ulice, čp. / č. o.		GPS	
		49.303425889203, 15.674765110016	

Technika štku	Materiálová skladba	Povrchové úpravy	Původnost
Vytlačovaný štuk		polychromie (stávající stav) Klenba (štukové rámy) i presbytář mají okrovou barvu s bílými vytlačovanými štukovými dekory (geometrické tvary, rozety, perlovec, závěsy z ovocných plodů, biskupská mitra, papežská tiára, varhany, kadidelnice, kalich, figurální alegorie víry, naděje a lásky, aj.).	Původní stav s druhotnými zásahy

Uměleckohistorický popis

Kostel bl. Juliány byl původně zasvěcen evangelistovi Matoušovi. Bratři Hynek, Václav, Jan Lhošle a Jindřich z Valdštejna se v 80. letech 16. století dohodli, že v Brtnici postaví nový luteránský kostel, který se stane rodovým pohřebištěm. Kostel byl dokončen asi v roce 1590 nebo nanejvýš krátce poté za Hynka z Valdštejna (†1596). Měl podobu klenutého jednolodí s hranolovou západní věží a neodsazeným mělkým trojbokým závěrem. V západní části lodi se nacházela podklenutá kruchta.

V souvislosti s pobělohorskými událostmi došlo v Brtnici ke změně majitele panství. To už ho vlastnil Zdeněk z Valdštejna, synovec a dědic Hynka Brtnického z Valdštejna, jemuž bylo pro účast ve stavovském povstání zkonfiskováno brtnické panství. Císař pak Brtnici v roce 1623 prodal italskému vojevůdci a dvornímu císařskému válečnému radovi hraběti Rombaldu XIII. z Collalta a San Salvatore. Roku 1627 do Brtnice zavítal císař Ferdinand II. Téhož roku byl Collalto za zásluhy vyznamenán Řádem zlatého rouna. Dva roky poté došlo k horlivému budování. Hraběnka Blanka Polyxena položila základní kámen paulánského kláštera v sousedství zámku a byla zahájena přestavba bratrského kostela sv. Matouše. Roku 1629 došlo k předání kostela italskému misijnímu řádu paulánů a byla zahájena přestavba kostela podle plánů Giovanniho Pieroniho, kterou vedl Giovanni Peruzzi. V roce 1630 Ferdinand II. opět navštívil Brtnici, i když hrabě Collalto byl právě na bojišti. Následně roku 1641 bylo změněno patrocinium kostela na Nanebevzetí P. Marie a až roku 1831 na bl. Juliány.

Zatímco valená klenba presbytáře je charakteristická bílými širokými pasy tvořícími kazetování s rozetami ve vpadlých oktogonech, klenba konchy byla členěna pomocí ovocných závěsů. Iónské hlavice s andílky na festonech jsou součástí již barokní úpravy kostela po roce 1629 pojící se s výzdobou nově vzniklých kaplí v lodi. Do interiéru kostela byly dodány další štukové dekory ztotožňující se s Collalto (štuková andílka držící štít s rodovými znaky Collaltů ze římských; znak Collaltů ve vrcholu vítězného oblouku atd.). Ze 17. století také pochází štukové zrcadlové rámy v bočních kaplích a osmidílná kopule se zrcadlovými rámy, okřídlenými hlavičkami andílků a ovocnými závěsy na stuhách.

První fázi štukového dekoru tedy představují pozdně renesanční štuky vzniklé za Valdštejnů. Jejich největší koncentrace je v presbytáři, kde do pravidelné pravoúhlé sítě z kazet s rozetami byly vloženy symetricky podél středové osy okřídlené hlavičky andílků. Pole s andílky dělí ornamentální rostlinné motivy. Střed konchy zdobí maskaron, na který navazuje figurativní alegorické ztvárnění Víry, Naděje a Lásky. Jedná se o znázornění tří teologických ctností, víry (1. list Korintským 13. kapitola). V pásu nejbližší konše se střídá kadidelnice s kandelábrem, mešními konvičkami, zkříženými pochodněmi, opět kandelábrem a varhany. Další symetricky pojatý pás střídá otevřené Písmo s kandelábry. Následuje ho pás s kandelábry a papežskou tiarou a biskupskou mitrou (atributy příslušící dvěma církevním útocům, totiž Řehořovi Velikému a Augustinovi). Poslední pás u triumfálního oblouku střídá kandelábry s kadidelnicí, kalichem s hostií, křížem a nádobou se svícenou vodou a kropáčem. Pozdně renesanční štuky se nacházejí i na parapetu varhanní kruchty, kde se střídají obdélná a oválná pole. V lodi pak byla klenba akcentována štukovými žebry. Brtnická výzdoba měla zajisté sloužit k reprezentaci rodu Valdštejnů (kostel byl vystavěn jako rodové pohřebiště), proto byl vybaven bohatou štukovou výzdobou, jež mohla být dílem italsky školeného zručného štukatéra. Jej mohl Hynek z Valdštejna získat právě od Ferdinand I., kterého doprovázel při jeho diplomatických cestách. O významu této lokace svědčí i skutečnost, že Brtnici posléze dvakrát navštívil i císař Ferdinand II. (Panochová s. 109).

V minulosti se soudilo, že celá štuková výzdoba pochází až ze 17. století, to vyvrátil stavebně historický průzkum (Borský 2013) a restaurátorský průzkum (FR Univerzita Pardubice 2020). Borský potvrdil, že věž, presbytář i koncha spadá do první etapy výstavby zámku, tedy do období před r. 1629. Zároveň srovnání brtnického kostela s kostelem Nejsvětější Trojice v Běhařovicích u Jevišovic ukázalo, že štuky z Běhařovic vycházely z výzdoby brtnického kostela. Na podobnost obou staveb poukázala Krčálová v roce 1986 a přímo předpokládala, že vzorem pro běhařovickou stavbu byl brtnický kostel. Shoda je velmi nápadná nejen po architektonické stránce, ale i po stránce dekorativní. Vztah Běhařovic a Brtnice také umocnila rodinná blízkost. Z testamentu Hynka Brtnického z Valdštejna (psaného 11. dubna 1595), stavebníka brtnického kostela, vyplývá, že jeho sestra Markéta Brtnická z Valdštejna se provdala za stavebníka Běhařovic, Jiřího Křištofa Teuffela z Gundersdorfu, komorníka rakouského arciknížete Matyáše.

Historické zásahy / opravy

Pozdně renesanční štuky byly částečně inkorporovány do barokních úprav. Když byl v roce 1784 zrušen klášter v Brtnici, byl v téže roce zrušen i brtnický kostel Nanebevzetí Panny Marie. Zatímco přilehlý paulánský klášter byl zcela přebudován, kostel sloužil jako skladiště. Až v roce 1831 byl znovu obnoven a vysvěcen. Práce na obnovení kostela (1829–1830 opravy v interiéru) ke svému původnímu účelu naštěstí nijak nezasáhly do interiéru ani exteriéru stavby. Z té doby jsou pravděpodobně krycí desky polopilířů, které otvírající triumfální oblouk.

Výraznější do pozdně renesančních štukatur zasáhly opravy kostela prováděné v období těsně před první světovou válkou, které vedl brněnský architekt Vladimír Fischer. K této obnově došlo v roce 1914 v souvislosti s přenesením ostatků bl. Juliány. Dotkla se hlavně interiéru, z něhož byl odstraněn mimo jiné i barokní oltář. Opravována byla kazatelna, varhanní skříň, okna a dlažba. Byly očištěny štukatury, opravena výmalba interiéru, zasklení oken a byla výměna cihelná dlažba. Z ornamentální a figurální výzdoby byly sejmuty vápenné nátěry. Restaurátor mimo jiné určil štuky jako práci nikoliv ze 16. století nýbrž ze století 17.

Literatura

- Pavel Balcárek, Brtnice ve viru třicetileté války, in: *Dějiny Brtnice a připojených obcí*, Jan Janák a kol. (edd.), Brno 1988, s. 138–141.
- Pavel Borský, Zámecký kostel v Brtnici. Revize podílu Giovanniho Pieroniho, in: *Památky Vysočiny* 5, 2014, s. 64–87.
- Petr Fidler, Kostel sv. Jakuba Většího v Jičíně a architekt Giovanni Battista Pieroni, in: *Valdštejnská loggie a komponovaná barokní krajina okolí Jičína (Z Českého Ráje a Podkrkonoší – Supplementum III)*, Semily 1997, s. 39.
- Petr Fidler, Giovanni Pieroni da Gagliano – Brtnice, kaple s hrobkou – model, in: *V zrcadle stínů. Morava v době baroka 1670–1790. Katalog výstavy v Muzeu umění v Rennes*, Jan Kroupa (ed.), Brno 2003, č. kat. 25, s. 131 a 133.
- Jaroslava Hausenblasová, *Der Hof Kaiser Rudolfs II. Eine Edition des Hofstaatsverzeichnisse 1576–1612*, Prag 2002 (Fontes historiae artium IX), s. 231, 276.
- Alois Karel Hoffmann, *Městys Brtnice na Moravě*, Brtnice 1925, zvl. s. 58–61.
- Alois Hruďička, *Topografie diecese brněnské*, Brno 1908, s. 350.
- Ondřej Jakubec, Skupina pozdně renesančních štukatur na Moravě, jejich styl a význam – možnosti a meze interpretace, *Umění LI*, 2003, s. 279.
- Jan Janák – Pavel Balcárek – František Čapka et al., *Dějiny Brtnice a připojených obcí*, Brno 1988, s. 376.
- Zdeněk Kazlepka, *Ostrov italského vkusu: umělecký mecenáš Antonia Rambalda, hraběte z Collalto a San Salvatore mezi Itálií, Vídín a Moravou v první polovině 18. století*, Brno 2011.
- Jarmila Krčálová, Kostely české a moravské renesance. Příspěvek k jejich typologii, *Umění XXIV*, 1981, s. 1–37.
- Jarmila Krčálová, *Renesanční stavby Baldassara Maggiho v Čechách a na Moravě*, Praha 1986, s. 75–76.
- Jarmila Krčálová, Giovanni Pieroni – architekt?, *Umění XXXVI*, 1988, s. 520–521., zvl. s. 535.
- Jiří Kroupa, Umělecká úloha, objednavatelé a styl na Moravě doby barokní, *V zrcadle stínů. Morava v době baroka 1670–1790. Katalog výstavy v Muzeu umění v Rennes*, Jiří Kroupa (ed.), Brno 2003, s. 37–77., zvl. s. 41.
- Jaroslav Petřů, Předpoklady pro opravu architektury G. B. Pieroniho v Brtnici, *Památky a příroda* 8, 1983, s. 147–151.
- Jaroslav Petřů, K charakteru manýristu 17. století, *Historická Olomouc* 4, 1983, s. 136–138.
- Josef Polišenský, Život a smrt Zdeňka Brtnického z Valdštejna, přítele škol a akademií, *Studia comeniana et historica* 12, 1982, č. 24, s. 37–44.
- Václav Richter – Zdeněk Kudělka, Die Architektur des 17. und 18. Jahrhunderts in Mähren, *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity, řada uměnovědná F16*, Brno 1972, s. 91–130.
- Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska 1 [A/I]*, Praha 1994, s. 260–262.
- Jan Sedlák, *Brtnice*, Brno 1971.
- Jan Sedlák, Poznámky k historizující a pogotické architektuře 16. století na Moravě, *Historická Olomouc* 4, 1983, s. 71–86.
- Jan Sedlák, Věrný stoupenec historizující tradice. K 50. výročí úmrtí architekta Vladimíra Fischera, *Prostor Zlín*, 1997, č. 5, s. 12–15.
- Václav Richter, Poznámky k dějinám barokní architektury na Moravě. Václav Richter, *Volné směry: měsíčník umělecký*. Roč. 37, č. 10, (1941/1942), s. 286–296.
- Ivo Krsek – Zdeněk Kudělka – Miloš Štehlík – Josef Válka, *Umění baroka na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1996, zvl. s. 46 a s. 188–190.
- Gregor Wolny, *Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften. Abt. II. Brünn Diocese. Bd. III.*, Brünn 1860, s. 30.
- Marie Zaoralová, Dějiny brtnického collaltovského archivu, *Sborník archivních prací* 19, 1969, s. 241–251.
- Marie Zaoralová, Vývoj správy brtnického velkostatku a její písemnosti, *Sborník archivních prací* 19, 1969, s. 258–301.

Prameny

Pavel Borský, *Kostel blvana*

I. Juliány Collaltové a sv. Karla Boromejského v Brtnici, SHP, Brno 2013.

Dobroslav Líbal a kol., *Zámek Brtnice – stavebně historický průzkum a architektonické vyhodnocení. Státní ústav pro rekonstrukce památkových měst a objektů*, Praha 1973.

Jan Eliáš – Marie Heroutová – Dobroslav Líbal, *Klášter Brtnice*, SHP, SÚRPMO Praha 1974.

Moravský zemský archiv v Brně (MZA), fond G 169 - Rodinný archiv Collaltů Brtnice fond, 1191 - 1945 (1947).

Panochová, *Mezi zbraněmi vlčí múzy. Protobaroko v české a moravské architektuře 1620–1650 a jeho donátorské pozadí. Slohová, funkční a ideová analýza* (dizertační práce), Katedra teorie a dějin výtvarných umění FF UP, Olomouc 2003. s. 98–119.

Veronika Řezníčková, *Dekoratívni štukatérství na Moravě v letech 1550–1620. Mezi místní tradicí a recepcí italských vzorů* (diplomová práce), Seminář dějin umění FF MU, Brno 2020, s. 119.

Jiří Zemánek, *Zámek Brtnice a jeho renesanční přestavba* (diplomová práce), Katedra dějin umění FF UJEP, Brno 1977.

Lucie Zahradková, *Zámek Brtnice a jeho renesanční úprava v druhé polovině 16. století* (bakalářská práce, Dějiny křesťanského umění, KTF UK, Praha 2015.

Odkazy

[Lucie Kourková, Pamětní kniha městečka Brtnice z 18. století \(diplomová práce\), FF JČU v Českých Budějovicích, České Budějovice 2011.](#)

[Hana Myslivečková, Moravská sakrální architektura 1590-1650. Příspěvek ke stylovým otázkám longitudinální architektury \(diplomová práce\), Katedra dějin umění FF UPOL, Olomouc 2011, s. 65–72.](#)

[Hana Myslivečková, Moravská sakrální architektura 1580–1660 \(disertační práce\), Katedra dějin umění FF UPOL, Olomouc 2020.](#)

[Veronika Řezníčková, Dekoratívni štukatérství na Moravě v letech 1550–1620. Mezi místní tradicí a recepcí italských vzorů \(diplomová práce\), Seminář dějin umění FF MU, Brno 2020.](#)

Autoři záznamu

Veronika K. Wanková

Datum poslední změny

29.8.2022

Fotodokumentace současného stavu

Brtnice, kostel sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto, pohled do lodi od západního vchodu (foto Vojtěch Krajiček, září 2019)

Brtnice, kostel sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto, pohled do lodi z presbytáře (foto Vojtěch Krajiček, září 2019)

Brtnice, kostel sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto, první křížová klenba ve východní části lodi (foto Vojtěch Krajiček, září 2019)

Brtnice, kostel sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto, druhá křížová klenba v centrální části lodi (foto Vojtěch Krajiček, září 2019)

Brtnice, kostel sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto, třetí křížová klenba v západní části lodi (foto Vojtěch Krajiček, září 2019)

Brtnice, kostel sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto, celkový pohled do presbytáře (foto Vojtěch Krajiček, září 2019)

Brtnice, kostel sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto, východní závěr presbytáře (foto Vojtěch Krajiček, září 2019)

Brtnice, kostel sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto, severní stěna presbytáře (foto Vojtěch Krajiček, září 2019)

Brtnice, kostel sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto, jižní stěna presbytáře (foto Vojtěch Krajíček, září 2019)

Brtnice, kostel sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto, konsekrční kříž na jižní straně presbytáře (foto Vojtěch Krajíček, září 2019)

Brtnice, kostel sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto, celkový pohled na klenbu presbytáře (foto Vojtěch Krajíček, září 2019)

Brtnice, kostel sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto, jedna z dvanácti štukových rozet na klenbě presbytáře (foto Vojtěch Krajíček, září 2019)

Brtnice, kostel sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto, štukový reliéf s motivem opatské infule s berlou (foto Vojtěch Krajíček, září 2019)

Brtnice, kostel sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto, štukový reliéf s motivem knihy (foto Vojtěch Krajíček, září 2019)

Brtnice, kostel sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto, štukový reliéf s motivem kadidelnice (foto Vojtěch Krajíček, září 2019)

Brtnice, kostel sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto, vegetabilní dekor (foto Vojtěch Krajíček, září 2019)

Brtnice, kostel sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto, hlavička serafa (foto Vojtěch Krajíček, září 2019)

Brtnice, kostel sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto, štukový reliéf s motivem papežské tiáry (foto Vojtěch Krajíček, září 2019)

Brtnice, kostel sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto, štukový reliéf s motivem varhan (foto Vojtěch Krajíček, září 2019)

Brtnice, kostel sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto, centrální štukové zrcadlo lemované pásovými dekory (foto Vojtěch Krajíček, září 2019)

Brtnice, kostel sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto, detail pásových dekorů kolem centrálního štukového zrcadla na klenbě presbytáře (foto Vojtěch Krajíček, září 2019)

Brtnice, kostel sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto, hypotetická podobizna autora štukové výzdoby (?) ve vrcholku konchy presbytáře (foto Vojtěch Krajíček, září 2019)

Brtnice, kostel sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto, jedna z personifikací (Naděje?) v konše presbytáře (foto Vojtěch Krajíček, září 2019)

Brtnice, kostel sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto, personifikace Věry v centrální části konchy presbytáře (foto Vojtěch Krajíček, září 2019)

Brtnice, kostel sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto, personifikace Lásky v konše presbytáře (foto Vojtěch Krajíček, září 2019)

Brtnice, kostel sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto, detail ovoce na dělicích pásích konchy (foto Vojtěch Krajíček, září 2019)

Brtnice, kostel sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto, celkový pohled do jižní kaple (foto Vojtěch Krajíček, září 2019)

Brtnice, kostel sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto, východní stěna jižní kaple se štukovým rámcem a římsami (foto Vojtěch Krajíček, září 2019)

Brtnice, kostel sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto, západní stěna jižní kaple se štukovým rámcem a římsami (foto Vojtěch Krajíček, září 2019)

Brtnice, kostel sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto, kupole jižní kaple (foto Vojtěch Krajíček, září 2019)

Brtnice, kostel sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto, celkový pohled do severní kaple (foto Vojtěch Krajíček, září 2019)

Brtnice, kostel sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto, východní stěna severní kaple se štukovým rámcem a římsami (foto Vojtěch Krajíček, září 2019)

Brtnice, kostel sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto, kupole severní kaple (foto Vojtěch Krajíček, září 2019)

Brtnice, kostel sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto, varhanní kruchta na západní straně lodi kostela (foto Vojtěch Krajíček, září 2019)

Brtnice, kostel sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto, západní stěna severní kaple se štukovým rámcem a římsami (foto Vojtěch Krajíček, září 2019)